

Sözleşmelerde Asimetrik Bilgi^(*)

Asymmetric Information in Contracts

Dr. Öğr. Üyesi **Filiz TEPECİK^(**)**

Öz

Sözleşme yapılırken tarafların bilgisinin eşit olmaması, yani asimetrik olması, sözleşmelerin şekillenişini etkiler. Asimetrik bilgi ekonomi teorisinde oluşma koşulları, sonuçları ve çözüm önerileri ile detaylı bir şekilde incelenmektedir. Asimetrik bilgi bireylerin yaptıkları işlemlerde, sözleşmelerde, yanılmalarına; iyi, kaliteli olan mal ve hizmetler yerine kötü olanları seçmelerine (ters seçim) ya da fazla bilgisi olanın bilgisini kendisine rant getirecek şekilde kullanabilmesine (ahlaki tehlike) neden olabilmektedir. Sonuç olarak toplam sözleşme sayısı düşmekte, bireylerin birbirine güveni azalmakta, hizmet ve ürün kalitesi giderek düşmektedir. Diğer bir ifadeyle bu durum toplumun geneli için olumsuz sonuçlar yaratmaktadır. Çözüm çeşitli şekillerde eksik tarafın bilgisinin tamamlanmasından geçmektedir. Bu eksik bilgi bazen, bilgisi eksik olan taraf tarafından maliyetine katlanarak ve araştırılarak elde edilir; bazen bilgisi fazla olan taraf tarafından sunulur; bazen kurumsal bir otorite tarafından üretilerek tamamlanır.

Anahtar Kelimeler

Asimetrik Bilgi, Ters Seçim, Ahlaki Tehlike, Teşvikler, Hukuk ve Ekonomi.

Abstract

The unequal state of the information of the parties, i.e. being asymmetric, affects the shaping of the contracts. The asymmetric information is examined in detail with the conditions, results and solution suggestions in economic theory. Asymmetric information can cause individuals to be mistaken in their transactions and contracts; to choose bad ones instead of good, quality goods and services (adverse selection). Or it can cause the person with more knowledge to use his/her knowledge in a way that brings him rent (moral hazard). As a result, total contract amount, individuals' trust in each other and service's and product's quality gradually decreases. In other words, this situation has negative consequences for the whole society. The solution, in various ways, is to complete the information for the party with little knowledge. This information is sometimes obtained by paying for research by the party with incomplete information; sometimes presented by the party with more information; sometimes produced by an institutional authority.

Keywords

Asymmetric Information, Adverse Selection, Moral Hazard, Incentives, Law and Economics.

(*) Makalenin editörlüğe gönderildiği tarih: 07.08.2019. Birinci hakeme sevk tarihi: 08.08.2019. Raporun birinci hakemden dönüş tarihi: 09.08.2019. İkinci hakeme sevk tarihi: 08.08.2019. Raporun ikinci hakemden dönüş tarihi: 21.08.2019.

(**) Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Mali Hukuk Anabilim Dalı,
E-posta: ftepecik@anadolu.edu.tr,
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-1858-7423>.

GİRİŞ

Ekonomi teorisi, bireylerin karşı karşıya geldikleri, alışverişte buldukları ortamların en iyi sonucu, tarafların bilgisinin eşit olduğunda verdiğini varsaymaktadır. En iyi sonuç, çalışanların emeklerinin karşılığı olan en iyi ücreti aldığı, kullanılan doğal kaynakların en uygun fiyattan bedellendiği, buna rağmen mal ve hizmetlerin en düşük maliyetle üretilip, en iyi fiyattan sunulduğu bir çerçeveyi tanımlamaktadır. Bununla birlikte bireylerin karşı karşıya geldikleri çoğu ortamda, tarafların bilgisi eşit ya da dengeli değildir. Buna rağmen alışveriş ilişkileri kurulur ve doğal olarak eşitsiz bilgiden kaynaklanan bazı sorunlar oluşur. Sözleşmelerde tarafların bilgisinin eşit olmadığı bu durum ekonomi teorisinde asimetrik bilgi olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmada, ilk kısımda asimetrik bilgi teorisinden bahsedilmiştir. Onun varlığı durumunda oluşan ortamın nitelikleri anlatılmış, teoride kullanılan ahlaki tehlike ve ters seçim gibi özel isimlendirmeler detaylandırılmıştır. İkinci kısımda, asimetrik bilginin sözleşmeler ve toplum üzerindeki etkisi anlatılmıştır. Son kısımda ise çözüm için kullanılan yöntemler sınıflanarak aktarılmıştır.

1. ASİMETRİK BİLGİ TEORİSİ VE SÖZLEŞME

Sözleşme, en az iki tarafının karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamasında bulunmalarıyla oluşan hukuksal işlemdir.¹ Bir tarafın önerisi (icap) diğer tarafın kabulü ile oluşmaktadır. Yazılı veya sözlü olabilir ve temelde tarafların ne gibi sorumluluklar üstlendiğini içerir. Diğer bir ifade ile kiralanılan bir emek, konut ya da satın alınan bir ürün karşılığı ödenecek bir bedel belirtilmiş olabilir. Dolayısıyla örneğin bir hizmet sözleşmesi, çalışanın emeği ve karşılığında ödeme şartından oluşur. Bu iki unsur sözleşmenin iki bileşeni olarak kabul edilebilir.²

Pek çok durumda sözleşmelerin başlangıcında, bireylerin karşılıklı anlaşmasını temin eden ortamda, tarafların anlaşmanın gerektirdiği tüm bilgiye eşit düzeyde sahip oldukları varsayılır. Tüm bilgi her iki tarafın, her konuda bilgisinin olması demek değildir. Sadece her iki taraf için bilgiye ulaşmanın bir zorluğunun olmadığı ve sözleşmeyi etkileyen tesadüfî olaylar konusunda iki tarafın da aynı konumda olduğu bir durumu tanımlamaktadır.³ Örneğin bir meyve bahçesinde çiftçi de toplayıcılar da işin nasıl bir niteliği olduğu, ne kadar çalışma

¹ Neval Okan/Doğan Gökbel/Ahmet Haluk Atalay, *Temel Hukuk Terminolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 59.

² Ines Macho-Stadler/J.David Perez-Castrillo, *An Introduction to the Economics of Information-Incentives and Contracts*, Oxford: Oxford University Press, 2001, s. 20.

³ Macho-Stadler/Perez-Castrillo, *age*, 17.

gerektiği, meyvelerin nasıl toplanırsa pazar için daha iyi olacağı ve tabi ne kadarlık çalışmaya ne kadarlık bir ücret ödeneceği gibi konularda benzer bilgilere sahip olmalıdırlar ki böylece sözleşme benzer bilgilerle karşılıklı uyuşan iradelerle oluşturulabilsin.

Bununla birlikte ya çiftçi meyvecilik ve meyve toplamak üzerine bilgisi olmayan bir şehirli olsaydı ve bahçesindeki meyveleri toplatmak üzere bir grup insanla sözleşme yapsaydı, sözleşmenin tarafları için niteliği hakkında yine de eşit bilgiye sahip olurlar mıydı?

İki tarafın eşit bilgiye sahip olmadan yaptığı sözleşmeler ekonomi teorisinde *asimetrik bilgi* başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu konudaki ilk çalışmalar Arrow'un⁴ piyasa başarısızlığını (rekabetçi piyasaların başarısız olmasını) bilgi eksikliğine dayandırdığı çalışmasına kadar götürülebilir. Bununla birlikte ilk teorik çözümleme, ikinci el araba piyasasının ekonomik analizini içeren Akerlof'un ünlü makalesinde yer almaktadır. Akerlof bu makalede ikinci el araba piyasasından araba almak isteyen kişinin, satıcıya göre daima bilgisinin eksik olacağını belirtir ve bunu bilerek yapılan bir sözleşmenin ekonomi için sonuçlarını değerlendirir.⁵ İkinci el araba piyasası dışında sağlık, sigorta, kredi piyasaları da tarafların bilgileri eşit olmadan yani asimetrik bilgi koşulları olduğu halde çalışır ve bunun gözlenebilen sonuçları vardır.

Sağlık sektöründe doktorlar, hem hastalar karşısında, hem sosyal güvenlik kurumları hem de hastane yönetimleri karşısında sözleşmelerde *fazladan bilgiye* sahiptir. Sigorta sektöründe, sigorta yaptıran sigortacı karşısında; bankacılık sektöründe kredi almak isteyen bankalar karşısında benzer şekilde özel bilgiye sahiptir. Bu fazladan bilgi onları özel ve kontrol edilemeyen durumlarda hile yapabilir bir pozisyona da yerleştirmektedir. Örneğin, sağlık sektöründe doktorlar hem hangi hastaların hangi hizmetlere ulaşacağına, hem de hangi kamu fonlarının hangi alanlarda harcanacağına karar verebilmektedir. Açmak gerekirse, hastanın ayaktan mı yatarak mı tedavi olacağına, hangi ilaçların hangi tanı yöntemlerinin kullanılacağına sadece doktor karar verir. Böylece hem hastanın ulaşabileceği hizmetlere hem de kamu fonu olan sosyal güvenlik fonlarının ne kadar kullanacağına kara vermiş olur. Ve bu özel durum iyi niyetle de kötü niyetle de kullanılabilir.

⁴ K.J. Arrow, "Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care", American Economic Review, Vol. 53, 1963, s. 941-73.

⁵ George Akerlof, "The Market for 'Lemons': Quality Uncertainty and the Market Mechanism", Quarterly Journal of Economics, 1970, s. 488-500; çevirisi için Murat Çokgezen (çev) "Limonlar İçin Piyasa: Kalite Belirsizliği ve Piyasa Mekanizması: G. A. Akerlof", Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat, Ömer Demir (Edt), Sakarya, Değişim Kitapevi Yayınları, 2000 içinde.

Benzer şekilde kredi kuruluşları muhataplarının ödeme güçlerini bilmek ister; kredi alanlar bunu en iyi kendileri bilir ve mümkün olduğu kadar eğer varsa kötü durumlarını gizlemek isterler. Sigortacılar da müşterilerinin riskler karşısındaki tutumlarını bilmek isterler. Sigorta yaptırmak isteyenler tedbirli (diğer bir ifade ile riskten sakınan) insanlar olurlarsa, bu sigortacıya az ödeme ihtimali olacağını düşündüreceklerdir. Eğer ölçebiliyorlarsa ya da gözlemleyebiliyorlarsa, (şimdilerde olduğu gibi), kredi verenler ödeme kabiliyeti yüksek bireyleri, sigortacılar risk almayan bireyleri müşteri olarak tercih edeceklerdir. Bununla birlikte, sigorta kurumları ya da kredi finansörleri tam bilgiye sahip değillerse, işlemler için almaları gereken kararları nasıl alırlar? Dahası aldıkları kararların genel ekonomi için sonuçları nelerdir?

2. ASİMETRİK BİLGİNİN BİREY DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

2.1. Genel Olarak

Asimetrik bilginin birey davranışları üzerinde etkileri olmaktadır. Bu etkiler çok farklı şekillerde gözlemlenebilir. Ancak gruplandırılırlarsa, temelde iki tür davranış ortaya çıkardığı görülmektedir. Bunlar ters seçim ve ahlaki tehlike olarak ifade edilen bilginin arzu edilenin aksine sonuçlar doğurması ve kötüye kullanılmasıdır. Aşağıda bu hususlar ayrı başlıklar halinde incelenecektir.

2.2. Ters Seçim (Adverse Selection)

Asimetrik bilginin ilk sonuçlarından birinin piyasada işlem yapan kişileri yanıltması ve iyi, kaliteli olan ürün ve hizmetleri değil, düşük kaliteli seçmesine yol açması olduğu söylenebilir. Bu duruma *ters seçim* adı verilmektedir. Çünkü piyasa iyi çalıştığında, kaynakları en az maliyet, en kaliteli ürün ve en düşük fiyata yöneltir. Fakat bilgi sorunu en iyi ürünün/hizmetin ve en düşük fiyatın görünür olmasına izin vermemektedir. Kötü seçimler bireysel de olmayacak yaygınlaşacaktır. Bu sonuca ulaştıran basamak bireylerin fiyat önerileridir. Bireyler ikinci el araba piyasasında aldatılma korkusu içinde, düşük fiyat önerirler. İyi nitelikli araba sahipleri, alıcıları arabalarının kalitesi konusunda ikna edemezlerse, satmaktan vazgeçebilirler. Sonuçta eksik bilgi altında önerilen fiyat nedeniyle, piyasada kötü nitelikli araçlar yaygınlaşır. Diğer bir ifade ile bilgi açığı tamamlanmadığı sürece, bir alıcının kötü bir arabaya rastlaması, yani istediğinin tersine ya da iyi işleyen bir piyasanın üreteceği denge durumunun aksine, daha yüksek bir ihtimal olacaktır. Hatta yüksek nitelikli ürünlerle düşük nitelikleri birbirinden ayırmak zorlaştığı için, düşük nitelikli ürünler de yüksek fiyattan arz edilecektir. Ürünleri talep eden bireyler kandırılma ihtimallerini göz önünde tutarak ortalama bir fiyat önerince, sadece düşük nitelikli ürünleri, yüksek fiyattan değil ama gene de olması gerekenin üstünde bir fiyattan almış ola-

caklardır. Piyasanın fiyat ve nitelik dengesi, kötü ürünler lehine ve onların değerinin üstündeki bir fiyatta oluşmaktadır. Sonuç olarak ikinci el araba piyasasında bilgi açığı kapatılmadığı sürece, piyasa niteliksizleşecek ve bundan kaçınmak isteyen müşterilerin uzaklaşması nedeniyle küçülecek ve sığlaşacaktır, diğer bir ifade ile işlem hacmi azalacaktır. Asimetrik bilgi, az ve niteliksiz mal / hizmet üretimine, olması gerekenin üzerinde bir fiyat düzeyine yol açacaktır.⁶

Asimetrik bilgi koşullarının olduğu piyasalardan hisse senedi piyasasında, şirketler hakkında doğru bilgiye kolayca ulaşılamadığında ya da doktorların/avukatların uzmanlıkları ya da kredi talep edenlerin koşulları doğru değerlendirilemediğinde, karar vericiler ters seçimler yapabilir. Hisse senedi piyasasında kötü seçimlere, nitelikli / niteliksiz firmalar arasında yanlış kararlara, nihayetinde bireysel tasarrufların yanlış değerlendirilmesine hatta kaybolmasına yol açabilir. Diğer örneklerden iyi / kötü hekimler veya avukatlar arasında fark olmaması, nitelikli olmaya teşvikin, özendirilmenin ve iyilerin kaybolup gitmesine neden olabilir.

İşgücü piyasaları da asimetrik bilgi özellikleri taşımaktadır.⁷ İşverenler, çalışanların verimliliklerinden emin değildirler. Bu nedenle çalışan seçiminde ek bilgiye ihtiyaç duyarlar. Bu seçimin yanlış yapılması nitelikli ve niteliksiz çalışanlar arasındaki farkın ortadan kalkmasına, ister işbaşında ister okulda alınan eğitim olsun, eğitime yönelik yöreklendirmenin ortadan kalmasına neden olacaktır. Sonuç olarak asimetrik bilgiden kaynaklanan ters seçim toplumun geneli için kötümser bir ortama yol açacaktır.

2.3. Ahlaki Tehlike (Moral Hazard)

Ahlaki tehlike ise, biraz daha ağır bir sorunu tanımlamaktadır. Asimetrik bilgi, çabanın ya da çalışmanın gözlenemeyeceği ya da değerlendirilemeyeceği durumlar yaratıyorsa, bunun farkında olan taraf (fazla bilgisi olan taraf), bu ortamı kötü niyetle de kullanabilir.

Örneğin bireyler kredi piyasasında, krediyi bir kere aldıktan sonra elde ettiği ek geliri riskli işlerde kullanabilirler ya da sigorta olduktan sonra daha dikkatsiz davranabilirler. Çiftçiliği bilmeyen meyve bahçesi sahibi durumunda, örneğin, yevmiye (gündelik) üzerinden yapılan bir sözleşmede işin uzaması, götürü usul üzerinden yapılan sözleşmede, işin niteliksizleşmesi mümkündür.

⁶ Akerlof, *age*, s. 497-500.

⁷ Edgar Browning/Mark Zupan, *Mikro İktisat*, Recep Kök (çeviri editörü), Ankara: Nobel Yayınevi, s. 424.

Sosyal Güvenlik Kurumları için ise örnek sayısı bir hayli kabardır.⁸ Türkiye’de geçmişte ve hâlihazırda gazetelere yansyanlar arasında, doktor ve sigortalı işbirliği ile sigortalı olmayan bireylerin sigorta hizmetinden yararlandırılması,⁹ sahte reçetelerle ödeme yapılmasının sağlanması,¹⁰ hastalara sunulmayan hizmetlerin faturalandırılması,¹¹ ameliyatta ek malzeme ya da araç takıldığı söylenerek ödeme alınması¹² gibi yolsuzlukların yapıldığı söylenebilir. Bilgi problemi çözülmediği sürece, hizmetlerin gereğinden fazla tüketilmesi de ihtimal dâhilindedir.

Bütün bu uygulamalar, sosyal güvenlik hizmetlerinde en azından bekleme listelerine ve tabi artan maliyetlere neden olacaktır. Dolandırıcılık ve suistimal durumlarında ise kontrol edilemeyen işlemler, asimetrik bilgi sahibi kişiler lehine kaynak aktarımına ve sebepsiz zenginleşmeye yol açacaktır. “*Bireylerin ahlak dışı davranma eğiliminin, yaptıkları yanlışların cezasını çekme ihtimali azaldıkça, artacağı*”¹³ da düşünüldüğünde, yaygın yolsuzluğa, yolsuzluk algısına yol açacaktır. Dolayısıyla ciddi bir sorun yaratmaktadır.

3. ASİMETRİK BİLGİNİN SONUÇLARI

Asimetrik bilgi, her şeyden önce taraflar için ortamı güvenilmez kılmaktadır. Bu nedenle bilgi eksikliğinin en önemli sonucu yapılan sözleşme miktarındaki azalma, diğer bir ifade ile işlem hacminde düşüş olarak gözlenebilir. Asimetrik bilgi, bilgi problemini çözümü için ortak bir zemin oluşturulmadığı sürece, en azından seçerek (aşırı dikkat göstererek) sözleşme yapılmasına neden olmaktadır. En sık kullanılan örnekler üzerinden yapılan sigorta sayısının, verilen kredi miktarının, ikinci elde satılan arabaların azalmasına neden olmaktadır.

⁸ Sosyal güvenlik sigortalarında asimetrik bilgiye, asil vekil ilişkisi ve ödeme yapan üçüncü (kürumsal) kişi nedeniyle başka sorunlar da eklenmektedir. Ayrıntılı okuma için Tayfun Moğol, “*Kamu Maliyesinde Karar Alma*”, Kamu Maliyesi, (Edts: Şebnem Tosunoğlu, Tamer Ergül), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012 içinde.

⁹ Örnek için Yargıtay, 11. Ceza Dairesi, 27.01.2006 Tarih ve Esas: 2003/15440, Karar: 2006/259: Dolandırıcılık Suçu - Sanığın Kızının Sağlık Karnesiyle Kardeşinin Kızını Tedavi Ettirdiği, <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?t=14808>, (Erişim Tarihi: 15/07/2019).

¹⁰ Bir örnek için Dinçer Gökçe, “*Bu da Gaucher Vurgunu*”, Hürriyet Gazetesi, 01 Nisan 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bu-da-gaucher-vurgunu-22941032>, (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

¹¹ Yakın tarihli olanlarından örnek olarak Cumhuriyet, “*Kanser İlacı Şebekesi Çökertildi*”, 22 Eylül 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/122091/kanser_ilaci_sebekesi_cokertildi.html, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).

¹² Bir örnek için DHA, “*Stent Taktik’ Diyerek Hastaları Dolandırıyorlar*”, Hürriyet Gazetesi, 24 Eylül 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/stent-taktik-diyerek-hastalari-dolandiriyorlar-24776725>, (Erişim Tarihi: 20.07.2019).

¹³ Ege Cansen, “*Ahlaki Tehlike*”, 23 Ocak 2002, <http://www.hurriyet.com.tr/ahlaki-tehlike-49989>, (Erişim Tarihi: 15/07/2019).

İkinci önemli sonuç, olası bir tam rekabet sonucuna göre farklı oluşan fiyat-tan ve olası maliyetlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin ikinci el araba piyasasında fiyatlar artmaktadır. Kredi piyasasında, bankalar kendilerini korumak için kredi talep edenlerden yüksek teminat talep edebilirler ve hatta yüksek faiz oranları ile çalışırlar. Sigortacılık sektöründe, yüksek primler gene dolandırılma korkusu olan sigortacı bakış açısının sonuçları olarak düşünülebilir. Sonuç olarak olması gerekenden daha yüksek faiz ya da prim oluşacaktır. Hatta sosyal güvenlik Kurumlarının katılım payları bile fiyat artışı içinde düşünülebilir. Sonuç olarak arabalar için kötü fiyat, kötü arabaların, yüksek faiz ve yüksek prim ödemesi, sadece riskli bireylerin sigorta ve kredi piyasalarında kalmasına neden olacaktır. Kendi kendini doğrulayan bir kehanet gibi, kötü nitelikli araba ve riskli bir müşteri ile karşılaşmayı bekleyenler gerçekten yaratılan fiyat (veya prim ve faiz) ortamı nedeniyle sadece onlarla karşılaşacaklardır.

Fakat en önemli maliyet bilgi arama, toplama, araştırma maliyeti olarak düşünülebilir. Sorunu çözecek olan bilginin kolay ulaşılabilir ve ucuz olmasından geçmektedir.

4. BİLGİ ÇÖZÜMLERİ

Sorun bilgiden kaynaklandığı için tarafların bilgisinin nispeten eşit hala gelmesi çözüm önerilerinin başında gelmektedir. Bilgisi az olan tarafın bilgisinin tamamlanması, bunun için oluşturulacak mekanizmalar ve bütün bu yapının maliyeti, asimetrik bilginin yarattığı sorunların çözümlenebilmesi için önemlidir. Sağlık ve kredi piyasası gibi bazı sektörlerde bilgiyi tamamlamak tüm sektörün müşteri bilgilerini gerektirmektedir; bazı sektörlerde ise sorun ikili ilişkiler ya da kamusal duyurularla çözülmeye çalışılmaktadır. Diğer bir ifade ile çözüm farklı sektörlerin yapısına göre değişmektedir. Bununla birlikte üç ana başlık düşünülebilir. Bilgi, eksik taraf tarafından araştırılarak elde edilebilir ve araştırma maliyetlerine katlanılabilir; fazla taraf tarafından aradaki sözleşmenin gerçekleşmesi için cömertçe ya da hukuki zorunlulukla paylaşılabilir ya da üçüncü bir taraf tarafından toplanarak, herkesle paylaşılabilir. Son olarak bilgi yerine teşvik ve ödüllerin kullanıldığı farklı bir bakış açısından bilgi verilecektir. Aşağıdaki örnekler bu bakış açısına göre düzenlenmiştir:

- a. *Bazı sektörlerde sözleşmenin eksik bilgiye sahip tarafı, bilgisini artırmanın yollarını aramakta ve oluşan araştırma maliyetlerine de katlanmaktadır. Örneğin,*
 - (i) İkinci el araba piyasasında, Türkiye’de, arabayı satın almak isteyen kendi tanıdığı bir tamirciye götürmesi ve bu maliyete katlanması normal bir uygulamadır. İkinci yaygın uygulama güvenilir aracı kurumlara

ya da bireylere yani şöhret, itibar sahibi araçlara başvurmadır ki bu da arabanın değil satıcının araştırılmasını gerektirecektir. İlk araştırma da araba konusunda bilgiye ulaşmaya çalışılırken, ikincisinde aracının kendisi araştırmaya konu olmaktadır. Hala nihai hedef araba olduğu için ikinci araştırma, asıl bilginin yerine dolaylı bilgi veren bir *göstergenin* (işaret ya da *sinyalizasyon*¹⁴ da denilebilir) seçilmesi anlamına gelmektedir.

- (ii) Doktor hasta ilişkisinde, özellikle araştırma maliyetine katlanmayı gerektiren bir durum söz konusu ise (ağır hastalık, zorunlu, zorlu bir cerrahi müdahale gerekliyse örneğin), hastalar araştırma yapmaktadırlar. Araştırma yapanın ulaşabildiği kaynaklara bağlı olarak, doktorun, varsa makaleleri, yaptığı ameliyatları da içerebilecek, fakat çoğunlukla daha önceki hasta deneyimlerine ve doktorun bıraktığı izlenime yani bu piyasa için işaret kabul edilebilecek şöhret ve itibara dayanan bir araştırma yapılabilmektedir. Hatta hastanın kendisinin doktorla deneyimi olarak düşünülürse, doktorun göz teması kurup kurmadığı, hastaya ne kadar bilgi verdiği gibi aslında arzu edilen hizmetin bilgisiyle çok ilişkisi olmayan göstergeler de kullanılabilir.
 - (iii) Benzer şekilde sigorta sektöründe, örneğin hayat sigortası uygulamasında, sigorta yaptıracak bireyin ücretsiz ya da maliyetini (eksik bilgisi olan) sigortacının karşıladığı, sigortacının önerdiği bir ya da birkaç doktora görünmesi, uygulamalar arasındadır. Sigortacının kişinin sağlık koşullarını bilmek isteği, ölüm ya da hastalık ihtimalinin, riskinin düşürülmesini hedeflemektedir. Bazı durumlarda (ailede tehlikeli ve uzun süreli maliyet çıkaracak hastalıkların tespiti ya da kişinin tehlikeli bir işte çalışması ya da tehlikeli bir hobisinin olması vb.) gösterge olarak kullanılmakta ve sigorta primlerini artış ya da azalış yönünde etkilemektedir.
- b. Sözleşmelerde eksik bilginin bilgisi fazla olan tarafından sunulduğu durumlar da söz konusudur.** Bu bazen dezavantajlı tarafın gücünden, bazen hukuki düzenlemenin bunu zorunluluk haline getirmesi nedeniyle olabilir. Örneğin,
- (i) Kredi piyasasında bilgi ve bilgi yerine geçecek belgeleri temin edenler, maliyetlerine katlananlar kredi için başvuranlar yani bilgisi daha çok taraftır. Kredi finansörleri, kredi alanların ödeme kabiliyetlerini ve

¹⁴ Asıl bilgiye ulaşmanın zor olduğu pek çok durumda, fazla bilgisi olan taraf tarafından üretilen ve dolayısıyla ters seçimi dengeleme şansı bulunan, dolaylı yoldan benzeri bir bilgi üretecek göstergeler, işaretlere verilen isimdir (David C. Colander, Economics, New York: Mc Graw Hill, 2010, s. 496).

ödeme niyetlerini bilmek isterler. Bunun yerine genellikle ödeyebilecek gelir düzeyine sahip olup olmadıklarını öğrenebilirler. Bu istenen bilgiye son derece yakın kabul edilebilir, yine de sadece bir göstergedir. Çünkü bireylerin ödeyebilecek gelirlerinin olması, krediyi geri ödeyeceklerini garanti etmez.

Bu konudaki uygulama, genellikle kredi için başvuranın gelir düzeyini, servetini ve borçlarını belgelemesi şeklindedir. Dolayısıyla gelirleri ve serveti çok görünen, borçları olmayan (ya da görünür olmayan) bir birey kredi için uygun nitelikte olacaktır. Eski uygulamalarda, bireyler gelirlerini (bordro vb.leri) ve servetlerini (banka hesabı, sahip olduğu ev, araba, arazi vb.) belgeler ve borçlarından bahsetmezlerdi. Bu kredi finansörlerinin bazen yanlış kararlar vermelerine (ters seçim) ve bazen kişilerle kötü niyetle birlikte hareket eden çalışanları nedeniyle, geri ödenme ihtimali (ve bazen niyeti) olmayan kredilerin tahsisine (ahlaki tehlike) neden olmaktadır. Bu ciddi sorun, kurumsal düzenleme için uygun ortam oluşturdu. Günümüzde bir bankaya kredi için başvurulduğunda, tüm diğer bankalardaki kredileri, borçları görebilmesi bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Fakat düzenlemenin maliyetinin kamu tarafından yani üçüncü taraf tarafından karşılandığını söylemek daha doğru olur.

(ii) Bir diğer bilgi kaynağı, sertifikalar, diploma vb. belgeler olarak düşünülebilir. Örneğin iş gücü piyasalarında, işverenler çalışanlarının üretken, verimli olmasını arzu ederler. Çalışkan ve üretken bireylerin araştırılması için düşünülebilecek kriterlerden biri diplomalardır. Diploma tahmin edilebileceği gibi üretkenlik ve verimliliğin çok iyi bir göstergesi değildir; yine de en sık kullanılan hatta çalışan seçimlerinde ilk basamak elemesi için kullanılan yöntem olduğu söylenebilir. Çalışanlar bir diploması olduğunu göstererek, işverenlere nitelikleri konusunda bilgi sunmaktadırlar.

c. *Bir diğer bilgi sunma yöntemi bilgiyi kurumsal olarak üretmektir. Uygulamada zorunluluk olmamakla birlikte genellikle kamu otoritesi olan bir tüzel kişilik tarafından üretilmektedir.* Bu durumda, genellikle hukuki zorlamayla makro düzeyde toplanan bir büyük veri söz konusudur. Toplanma, işleme, saklanma yükümlülüğü ve maliyeti kamu otoritesi tarafından (yani vergilerle) karşılanmaktadır.

(i) Bankacılık sektörü ve kredi piyasası için yapılan düzenleme örnek olarak gösterilebilir. Kredi Kayıt Bürosu (KKB), önde gelen dokuz bankanın ortaklığında 11 Nisan 1995 tarihinde kurulmuştur. Üyeleri, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'nun (md.73/4) gereği olarak, müşterilerine

ait kredi bilgilerini Nisan 1999'dan bu yana birbirleriyle paylaşmaktadır.¹⁵ Böylece kredi piyasası için gerekli olan, kredi talep edenlerin durumları hakkında detaylı bir gösterge elde edilmektedir.

- (ii) Benzer bir durum tek hizmet sağlayıcı kurum olan Sosyal Güvenlik Kurumu'nun düzenlemeleri için de söylenebilir. Hizmet sağlayıcı olarak hastanelere de sahip olan SGK, kurum olarak sahip olduğu büyük veri tabanını zaman zaman özel sektör hizmet sağlayıcının kötü niyetli uygulamaları için gösterge olarak kullanmaktadır. Örneğin kurumun sunduğu hamilelik ve doğum hizmetlerinden sezaryenin, hem anneler hem de hekimler tarafından sık tercih edildiğini (2011'de %45), kendi veri tabanını kullanarak görmüştür.¹⁶ Bu sonucun 2011 yılında bakanlığın doktorlar için uyguladığı performans kriterlerinden, 2017'de hekimlerin normal doğumlardaki sorunlarda sorumlu tutulma oranının artmasından¹⁷ vb. sebeplerden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Kurum hali hazırda teşvik yöntemleri ve yasaklamalarla normal doğuma dönüştürmeye çalışmaktadır.

- (iii) Marka ve markalaşma da bir firmanın ürünleri hakkında bilgisini ifşa etmesi, yani gönüllü olarak bilgisini paylaşması olarak düşünülebilir.¹⁸

d. *Teşvik ve ödül mekanizması da, eksik bilgiye sahip olan tarafın, diğer tarafın gizli bilgisini öğrenmese bile kendi lehine ya da kendi istediği yönde kullanması için düşünülen bir yöntem olduğu düşünülebilir. Örneğin*

- (i) Sosyal güvenlik Kurumu ve ilaç sektörü doktorların hareketlerini kendi lehlerine kullanmalarını sağlamak için ödüller kullanmaktadır. Çalışanların istenilen hareketleri yaptıklarında bir tür puanlama aracılığıyla gelir artışı ile ödüllendirilmesine dayanan performans kriterleri, Kurum doktor arasındaki ilişkide olduğu gibi diğer kamu personeli içinde uygulanmaktadır. İlaç firmalarının verdikleri ödüllere promosyon denmektedir. Sonuç olarak her iki uygulama da fazla bilgisi olan bir tarafın, gözlenemeyen hareketlerini kendi lehlerine değiştirmek amacı taşımaktadır. Veri toplama maliyetinin / harcamalarının yerini fazla bilgisi olanı ödüllendirme maliyeti almış gibi görünmektedir.

¹⁵ KKB, "Tarihçe", <https://www.kkb.com.tr/hakkimizda>, (Erişim Tarihi: 31.07.2019).

¹⁶ Mine Tuduk, "Sezaryen Yapma Kazan", Radikal Gazetesi, 23 Şubat 2011, <http://www.radikal.com.tr/saglik/sezaryen-yapma-kazan-1040878/>, Erişim Tarihi: 01/08/2019.

¹⁷ Sinem Eryılmaz, "Doğumda İlk Tercih Sezaryen Olmamalı", İstanbul Gazetesi, 30 nisan 2017, <http://www.istanbulgazetesi.com.tr/dogumda-ilk-tercih-sezaryen-olmamali-makale,67456.html>, Erişim Tarihi: 01/08/2019.

¹⁸ Browning/Zupan, *age*, s. 423.

- (ii) Gözlenebilir eylemlere ödüllendirme, primlerin azaltılması olarak düşünülebilir. Sigorta firmaları, hırsızlık ve yangın olasılığını düşüren önlemleri alan örneğin kamera ya da duman dedektörü için harcama yapan müşterilerine daha düşük prim uygulamaktadırlar. Benzer şekilde sigara içenlerin de daha yüksek sağlık primi ödemesi tartışılmaktadır.
- (iii) Sağlık sigortası uygulamalarında hasta davranışını değiştirmeyi hedefleyen kullanım başına alınan ücretler (katılım payları), sigorta içindeki bireylerin sağlık hizmetlerini sık kullanma davranışını (ahlaki tehlike) azaltmaya yönelik negatif teşvik uygulaması olarak değerlendirilebilir.
- (iv) Bu konuda düşünülebilecek son nokta, göstergelerin doğru seçilmemesinin yaratacağı önemli sonuçlar olabilir. Kullanılan, tahminen kolay gözlenebilen göstergelere doğru toplumun genelinin bir davranış değişikliği olacaktır.

SONUÇ

Hukukun çalışma konularından biri olan sözleşme, ekonomi teorisi açısından da tarafların bir araya geldiği işlemlerin formunu oluşturmaktadır. Ekonomi bakış açısından sözleşmenin şekillenmesinde tarafların bilgisinin eşit yani simetrik olması önemlidir. Bireylerin karşılıklı alışverişlerde ulaşabilecekleri en iyi sonuç (en iyi kalitede ürün, en iyi ücret yapısı, en iyi maliyet) bu şekilde elde edilebilir. Tarafların bilgileri aynı olmadığında ise, tarafların bir araya gelmesinden beklenen en iyi sonuçlar oluşmaz.

Eşit bilgi, her iki taraf için bilgiye ulaşmanın bir zorluğunun olmadığı ve sözleşmeyi etkileyen tesadüfî olaylar konusunda iki tarafın da aynı konumda olduğu bir durumu tanımlamaktadır. Asimetrik bilgi ise tarafların bu konularda benzer koşullara sahip olmadığını göstermektedir.

Bu durumun iki önemli sonucu söz konusudur. İlk olarak bireyler, piyasada olan ürün ve hizmetleri doğru değerlendiremez, niteliklerine göre sıralayamaz ve sonuç olarak doğru bedel takdir edemezler. Bu durumda kandırılma, hata yapma ihtimallerini göz önüne alarak ortalama fiyat önerirler ki bu da iyi ürünlerin piyasadan çekilmesine neden olur. İyi ve nitelikli ürünlerin ve hizmetlerin takdir edilememesi, piyasada niteliksiz ürünlerin ve hizmetlerin yaygınlaşmasına neden olur.

İkinci sonuç ise, alışverişlerde, ikili sözleşmelerde taraflardan özel bilgisi olanın bunu kötü niyetle kullanma ihtimalidir. Kontrol edilemeyecek, gözlenemeyecek durumlarda, sözleşmenin eksik bilgiye sahip tarafı sömürülebilir,

suistimal edilebilir. Bu ihtimalin yaygın hale gelmesi, toplum içinde daha az birlikte iş yapma, daha az birbirine güvenme ve daha çok yargıya başvurma şeklinde sonuçlar yaratabilmektedir. Sorunun çözümü, tarafların bilgi açığının tamamlanmasını gerektirir.

Asimetrik bilgi, pek çok ortamda gözlenmektedir. Teorinin şekillenışı ikinci el araba piyasası üzerinde yapılan analize dayanmasına rağmen, en yaygın uygulamaları, sigorta sektöründe ve kredi piyasasında gözlenmektedir. Ayrıca, iş gücü piyasasında, doktor hasta arasındaki ilişkilerde de bazı sorunlar yarattığı makaleden okunabilir. Sorunun çözümü için gereken bilgi açığının tamamlanması, farklı sektörlerde farklı şekilde yapılmaktadır.

Asimetrik bilgi toplumda genel bir güvensizlik ve tatminsizlik hissini oluşmasına, rantlar nedeniyle sebepsiz zenginleşmeye yol açabilir. Çözüm için ceza adalet sisteminin devreye girmesi gereken durumlarda da gözlenebilir, izlenebilir, kanıtlanabilir bulgulara ihtiyaç olacağı için bilgi piyasaları oluşturulmadan sorunun çözümü sezgisel olacaktır. Tarafların daha memnun olduğu, daha az çatışma içeren bir sözleşmenin düzenlenmesi, bilgi açığının kapatılmasını gerektirir.

KAYNAKÇA

- Akerlof, George “*The Market for ‘Lemons’: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*”, *Quarterly Journal of Economics*, 1970, s. 488-500.
- Arrow, K.J. “*Uncertainty and the Welfare Economics of Medical Care*”, *American Economic Review*, Vol. 53, 1963.
- Browning, Edgar/Mark Zupan, *Mikro İktisat*, Recep Kök (çeviri editörü), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Cansen, Ege “*Ahlaki Tehlike*”, 23 Ocak 2002, <http://www.hurriyet.com.tr/ahlaki-tehlike-49989>, (Erişim Tarihi: 15/07/2019).
- Colander, David C., *Economics*, New York: McGraw Hill, 2010.
- Cumhuriyet, “*Kanser İlacı Şebekesi Çökertildi*”, 22 Eylül 2014, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/122091/kanser_ilaci_sebekesi_cokertildi.html, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- Çokgezen, Murat (çev) “*Limonlar’ İçin Piyasa: Kalite Belirsizliği ve Piyasa Mekanizması: G. A. Akerlof*”, Demir, Ömer (Edt), *Devlet, Rekabet, Mülkiyet ve İktisat*, Sakarya, Değişim Kitapevi Yayınları, 2000 içinde.
- DHA, “*‘Stent Taktik’ Diyerek Hastaları Dolandırıyorlar*”, *Hürriyet Gazetesi*, 24 Eylül 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/avrupa/stent-taktik-diyerek-hastalari-dolandiriyorlar-24776725>, (Erişim Tarihi: 20.07.2019).
- Eryılmaz, Sinem, “*Doğumda İlk Tercih Sezeryan Olmamalı*”, *İstanbul Gazetesi*, 30 Nisan 2017, <http://www.istanbulgazetesi.com.tr/dogumda-ilk-tercih-sezaryen-olmamali-makale,67456.html>, (Erişim Tarihi: 01/08/2019).
- Gökçe, Dinçer, “*Bu da Gaucher Vurgunu*”, *Hürriyet Gazetesi*, 01 Nisan 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bu-da-gaucher-vurgunu-22941032>, (Erişim Tarihi: 20.07.2019).
- KKB, “*Tarihçe*”, <https://www.kkb.com.tr/hakkimizda>, (Erişim Tarihi: 31.07.2019).
- Macho-Stadler, Ines/J.David Perez-Castrillo, *An Introduction to the Economics of Information- Incentives and Contracts*, Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Moğol, Tayfun, “*Kamu Maliyesinde Karar Alma*”, *Kamu Maliyesi*, (Edts: Şebnem Tosunoğlu, Tamer Ergül), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, 2012.
- Okan, Neval/Doğan Gökbil/Ahmet Haluk Atalay, *Temel Hukuk Terminolojisi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Tuduk, Mine, “*Sezaryen Yapma Kazan*”, *Radikal Gazetesi*, 23 Şubat 2011, <http://www.radikal.com.tr/saglik/sezaryen-yapma-kazan-1040878/>, (Erişim Tarihi: 01/08/2019).
- Yargıtay, 11.Ceza Dairesi, 27.01.2006 Tarih ve Esas: 2003/15440, Karar: 2006/259: Dolandırıcılık Suçu - Sanığım Kızının Sağlık Karnesiyle Kardeşinin Kızını Tedavi Ettirdiği, <https://www.kararara.com/forum/viewtopic.php?t=14808>, (Erişim Tarihi: 15/07/2019).